כיתה י' | תנ"ך | שיעור 5 מתוך 6 | 45 דק' | שמות ה, א-כג

ממלכתי: סיפורי השעבוד, לידת משה ושליחותו (שמות א-ו) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

המפגש הראשון עם פרעה: "מי ה' אשר אשמע בקלו"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את המפגש הראשון עם פרעה, את הכבדת העבודה ("תבן לא ינתן") ואת שרשרת התלונות: שוטרים, משה ואהרן, משה וה' (ה, א-כג)
- התלמידים ינתחו את "מִי ה' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ", את דברי השוטרים ואת "לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה" בעזרת רש"י, ספורנו ואבן עזרא
- התלמידים ידונו במשבר מנהיגות: מה עושה מנהיג כשהצעד הראשון שלו מחמיר את המצב

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה עושה מנהיג כשהניסיון הראשון שלו מחמיר את המצב?

בסוף פרק ד העם האמין. בפרק ה משה ואהרן פונים לפרעה, ופרעה מגיב בהכבדת העבודה. השוטרים מאשימים את משה, ומשה פונה לה': "לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה – לָמָּה זֶּה, שְׁלַחְתָּנִי".

🧪 פתיחה

מבקשים מכל תלמיד לחשוב על פעם שבה ניסה לתקן משהו והמצב רק החמיר (בבית, בכיתה, בקבוצה). מה הרגשתם? את מי האשמתם? שלוש-ארבע תשובות קצרות, ואז קוראים את פסוק כב: "וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־ה', וַיֹּאמַר: אֲדֹנָי, לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה – לָמָּה זֶּה, שְׁלַחְתָּנִי.".

📖 הסבר למורה

משה ואהרן מגיעים לפרעה עם בקשה מוגבלת: "שַׁלַּח אֶת־עַמִּי, וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר". רש"י מביא מדרש שהזקנים, שהיו אמורים להצטרף, נשמטו בדרך מפחד. פרעה עונה בבוז: "מִי ה' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ" ו"לֹא יָדַעְתִּי אֶת־ה'".

התגובה המעשית של פרעה חכמה ואכזרית: "לֹא תֹאסִפוּן לָתֶת תֶּבֶן לָעָם", אבל מכסת הלבנים נשארת. הנימוק: "כִּי־נִרְפִּים הֵם", ו"תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים". פרעה הופך את הבקשה לחופש להוכחה לעצלות, ומשאיר לעם לא זמן ולא כוח להקשיב.

הלחץ מתגלגל למטה במדרג: הנוגשים המצריים מכים את השוטרים העבריים; השוטרים פונים לפרעה ונדחים; אז הם פוגשים את משה ואהרן ואומרים: "יֵרֶא ה' עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט", כי "הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ, בְּעֵינֵי פַּרְעֹה". לפי המדרש שברש"י, השוטרים ספגו מכות כדי לא ללחוץ על אחיהם, ולכן זכו להיות בסנהדרין.

הפרק מסתיים בתלונה של משה עצמו מול ה': "וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ, אֶת־עַמֶּךָ". אבן עזרא מסביר שמשה חשב שמרגע שידבר עם פרעה העול יוקל, והנה הוא הוכבד. התשובה תגיע בפרק ו.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמות פרק ה, פסוקים א-ט

(א) וְאַחַר, בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וַיֹּאמְרוּ, אֶל־פַּרְעֹה: כֹּה־אָמַר ה', אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, שַׁלַּח אֶת־עַמִּי, וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר.

(ב) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה – מִי ה' אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ, לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל: לֹא יָדַעְתִּי אֶת־ה', וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ.

(ג) וַיֹּאמְרוּ, אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ; נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר, וְנִזְבְּחָה לַה' אֱלֹהֵינוּ – פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ, בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב.

(ד) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם, מֶלֶךְ מִצְרַיִם, לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו; לְכוּ, לְסִבְלֹתֵיכֶם.

(ה) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה, הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ; וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם, מִסִּבְלֹתָם.

(ו) וַיְצַו פַּרְעֹה, בַּיּוֹם הַהוּא, אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם, וְאֶת־שֹׁטְרָיו לֵאמֹר.

(ז) לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן לָעָם, לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים – כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם: הֵם, יֵלְכוּ, וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם, תֶּבֶן.

(ח) וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם, תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם – לֹא תִגְרְעוּ, מִמֶּנּוּ: כִּי־נִרְפִּים הֵם – עַל־כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר, נֵלְכָה נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ.

(ט) תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל־הָאֲנָשִׁים, וְיַעֲשׂוּ־בָהּ; וְאַל־יִשְׁעוּ, בְּדִבְרֵי־שָׁקֶר.

שמות פרק ה, פסוקים י-כג

(י) וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם, וְשֹׁטְרָיו, וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם, לֵאמֹר: כֹּה אָמַר פַּרְעֹה, אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן.

(יא) אַתֶּם, לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן, מֵאֲשֶׁר, תִּמְצָאוּ: כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם, דָּבָר.

(יב) וַיָּפֶץ הָעָם, בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם, לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ, לַתֶּבֶן.

(יג) וְהַנֹּגְשִׂים, אָצִים לֵאמֹר: כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ, כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן.

(יד) וַיֻּכּוּ, שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם, נֹגְשֵׂי פַּרְעֹה לֵאמֹר: מַדּוּעַ לֹא כְלִיתֶם חָקְכֶם לִלְבֵּן, כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם – גַּם־תְּמוֹל, גַּם־הַיּוֹם.

(טו) וַיָּבֹאוּ, שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה, לֵאמֹר: לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹּה, לַעֲבָדֶיךָ.

(טז) תֶּבֶן, אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ, וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ, עֲשׂוּ; וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים, וְחָטָאת עַמֶּךָ.

(יז) וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם, נִרְפִּים; עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים, נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַה'.

(יח) וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ, וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם; וְתֹכֶן לְבֵנִים, תִּתֵּנוּ.

(יט) וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל, אֹתָם – בְּרָע לֵאמֹר: לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם, דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ.

(כ) וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן, נִצָּבִים לִקְרָאתָם, בְּצֵאתָם, מֵאֵת פַּרְעֹה.

(כא) וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם, יֵרֶא ה' עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט: אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ, בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו, לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם, לְהָרְגֵנוּ.

(כב) וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־ה', וַיֹּאמַר: אֲדֹנָי, לָמָּה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה – לָמָּה זֶּה, שְׁלַחְתָּנִי.

(כג) וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה, לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ, הֵרַע, לָעָם הַזֶּה; וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ, אֶת־עַמֶּךָ.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וְאַהֲרֹן, בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן"

💭 **מפרשים:** רש"י: "אֲבָל הַזְּקֵנִים נִשְׁמְטוּ אֶחָד אֶחָד מֵאַהֲרֹן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן", "לְפִי שֶׁיָּרְאוּ לָלֶכֶת".

📜 **כתוב:** "לֹא יָדַעְתִּי אֶת־ה', וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ"

💭 **מפרשים:** ספורנו: גם אם יוכח לו קיומו, "לֹא בִּשְׁבִיל זֶה אֲשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל".

📜 **כתוב:** "וַיִּכּוּ, שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"

💭 **מפרשים:** רש"י: "הַשּׁוֹטְרִים יִשְׂרְאֵלִים הָיוּ וְחָסִים עַל חַבְרֵיהֶם מִלְּדָחְקָם", ולכן "זָכוּ אוֹתָם שׁוֹטְרִים לִהְיוֹת סַנְהֶדְרִין".

📜 **כתוב:** "לָמָּה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה"

💭 **מפרשים:** רש"י: "קוֹבֵל אֲנִי עַל שֶׁשִּׁלַּחְתַּנִי".

📜 **כתוב:** "לָמָּה זֶּה, שְׁלַחְתָּנִי"

💭 **מפרשים:** ספורנו: "אִם הָיוּ רְאוּיִים לָזֶה הַפֻּרְעָנוּת, לָמָּה גִּלְגַּלְתָּ אוֹתוֹ עַל יָדִי".

📜 **כתוב:** "וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה, לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ, הֵרַע, לָעָם הַזֶּה"

💭 **מפרשים:** אבן עזרא: "חשב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם", "והנה הוא הכביד העבודה עליהם".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "ניסיתי לתקן והחמרתי" (5 דקות)
2. קריאה מודרכת: הבקשה ותשובת פרעה (פס' א-ט) (8 דקות)
3. שרשרת הלחץ: נוגשים, שוטרים, משה (פס' י-כא) על הלוח (9 דקות)
4. חברותא: כתוב/מפרשים על השוטרים ועל "למה הרעתה" (12 דקות)
5. דיון: משבר מנהיגות ותלונה כלפי מעלה (9 דקות)
6. כרטיס יציאה (2 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה ביקשו משה ואהרן מפרעה, ומה ענה פרעה?
2. מה השתנה בעבודת בני ישראל אחרי הפגישה?
3. מה אמרו השוטרים למשה ולאהרן (פס' כא)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה פרעה מכביד את העבודה? מה הוא רוצה להשיג ב"ואל ישעו בדברי שקר"?
2. לפי רש"י, מה היה מיוחד בשוטרים העבריים, ומה היה שכרם?
3. מה ההבדל בין שאלת משה לפי רש"י ("קובל אני") לבין ספורנו ("לָמָּה גִּלְגַּלְתָּ אוֹתוֹ עַל יָדִי")?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם השוטרים צודקים בהאשמה של משה ואהרן? נמקו.
2. האם מותר (או ראוי) למנהיג להתלונן כלפי מעלה? מה זה מלמד על משה?
3. מה עוזר לאדם להמשיך כשהצעד הראשון נכשל?

🏁 סיכום השיעור

המפגש הראשון עם פרעה נכשל: פרעה מכחיש את ה', מכביד את העבודה והופך את הבקשה לחופש לסימן של עצלות. הלחץ מתגלגל עד שהעם מאשים את משה, ומשה פונה בתלונה לה'. הפרק מסתיים במשבר פתוח; התשובה של ה' פותחת את פרק ו.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

השלימו: "אילו הייתי משה בסוף הפרק, הייתי מרגיש/ה ____ ושואל/ת את ____."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית של "שרשרת הלחץ" (פרעה, נוגשים, שוטרים, העם, משה) ושל דמות פרעה כשליט מניפולטיבי.
- דיון ערכי במשבר מנהיגות: כישלון ראשון, אחריות ותגובה לביקורת.
- השוטרים כדמויות ביניים בין השלטון לעם: נאמנות לחברים מול ציות.
- "נרפים אתם": שימוש בתעמולה כדי להצדיק דיכוי.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י על הזקנים שנשמטו ועל השוטרים שזכו לסנהדרין: שכר ועונש לפי מעשים.
- "למה הרעתה לעם הזה": רש"י וספורנו על תלונה מתוך אמונה.
- אבן עזרא: ציפייה לישועה מיידית מול תהליך הגאולה.
- "מי ה' אשר אשמע בקלו": תחילת המהלך שבו ה' מתגלה לפרעה דרך המכות.

💡 הערות למורה

אפשר לשרטט על הלוח את "שרשרת הלחץ" כחצים ממעלה למטה, ואת התלונות כחצים מלמטה למעלה. כדאי לסיים את השיעור בשאלה פתוחה, בלי להקדים את תשובת פרק ו, כדי שהשיעור הבא ייפתח ממנה. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

תשובת פרעה, שרשרת הלחץ, השוטרים לפי רש"י, "למה הרעתה" לפי שני פרשנים, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמות ה (מכון ממרא)
- רש"י על שמות ה, א (ספריא)
- ספורנו על שמות ה, ב (ספריא)
- רש"י על שמות ה, יד (ספריא)
- רש"י על שמות ה, כב (ספריא)
- אבן עזרא על שמות ה, כב (ספריא)
- ספורנו על שמות ה, כב (ספריא)

מחוון: המפגש הראשון עם פרעה: "מי ה׳ אשר אשמע בקלו"

1. ביקשו "שלח את עמי ויחגו לי במדבר", דרך שלושת ימים לזבוח. תשובה: "מי ה׳ אשר אשמע בקלו", לא ידעתי את ה׳, וגם את ישראל לא אשלח.
2. פרעה מצווה לא לתת תבן ולהשאיר את מכסת הלבנים. הנוגשים מכים את השוטרים ודוחקים. השוטרים מאשימים את משה ואהרן: "הבאשתם את ריחנו", "ירא ה׳ עליכם וישפט". משה פונה לה׳: "למה הרעתה... למה זה שלחתני... והצל לא הצלת".
3. להעסיק את העם עד שלא יהיה לו זמן ולא כוח לחשוב על חירות ולשמוע למשה; להציג את הבקשה כעצלות ("נרפים"). שיטה יעילה כי היא מפרקת את ההתארגנות ומפנה את הכעס כלפי המנהיגים.
4. השוטרים היו ישראלים, חסו על חבריהם ולא דחקו בהם, ולכן הוכו כשהמכסה חסרה. שכרם: נבחרו לסנהדרין ושרתה עליהם מהרוח שעל משה. דעה מנומקת: מסירות לחברים במחיר אישי.
5. רש"י: משה מתלונן על שליחותו ("קובל אני על ששלחתני"), ואינו רק שואל על סבל העם. ספורנו: אם הם ראויים לפורענות, למה דווקא דרכי? משה לא רוצה להיות הכלי שמביא רעה על העם. שניהם רואים בדבריו תלונה כנה מתוך אחריות.
6. א. פרעה מכחיש את ה׳ ומסרב; מצווה לא לתת תבן אבל להשאיר את מכסת הלבנים; הנוגשים מכים את השוטרים; העם מפוזר לקושש קש; העבודה הוכבדה. ב. השוטרים מאשימים את משה ואהרן שגרמו לפרעה ולעבדיו לשנוא אותם ונתנו "חרב בידם להרגנו". רש"י: השוטרים היו ישראלים שחסו על חבריהם וספגו מכות במקומם, ולכן זכו לסנהדרין. ג. רש"י: קובל על ששלחו; ספורנו: למה דרכי; אבן עזרא: חשב שהעול יוקל והנה הוכבד. דעה מנומקת.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רשב"ם ואור החיים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה׳ מובא בכתיב ה׳. ממלכתי: סיפורי השעבוד, לידת משה ושליחותו (שמות א-ו) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.